

АКСІОЛОГІЧНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ПУБЛІКАЦІЯХ СУЧАСНИХ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЖУРНАЛІВ

Л.А.Кулішенко

канд. філол. наук, доцент каф. соціально-гуманітарних дисциплін

Української академії банківської справи НБУ

Статтю присвячено поняттям «система цінностей», «виховний ідеал» та «національний характер» як складовим інформаційної моделі національного виховання.

Процеси державотворення, які розпочалися в Україні після проголошення незалежності, спричинили зміни в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства. Утвердження демократичних цінностей як пріоритетних призвело до перегляду ролі та функцій засобів масової інформації. Зрозуміло, робота мас-медіа в умовах становлення та розвитку Української держави повинна ґрунтуватися виключно на національній основі, оскільки історія свідчить про те, що катастрофічні перекоси у масовій свідомості населення відбувалися не без участі ЗМІ. А тому з особливою гостротою постає проблема відповідальності за те, які ідеї вони нестимуть у суспільство.

Сучасна вітчизняна освітянська журналістика є інформаційним потенціалом освіти. Вона активно впливає на формування суспільної та професійної свідомості, концентрує в собі науковий потенціал педагогів, представляючи на широкий огляд передові ідеї та положення. Педагогічна журналістика оперативно реагує на зміни, які відбуваються в освітній галузі, досить повно відображає процес формування нової системи аксіологічних орієнтацій та ідеалів, які є фундаментальною базою національного виховання.

З ідеологічних причин тривалий час проблема національного виховання та системи цінностей як його основи залишались поза увагою науковців. Сьогодні ж вона стала об'єктом зацікавлення чималої кількості наукових досліджень. Педагогічну пресу як джерело знань про становлення та розвиток ідеї національного виховання досліджено в роботах С.Лаби, І.Мельник., М.Кухти, А.Говорун, І.Дубінець, Н.Гордій. Аналіз окремих педагогічних проблем на основі сучасної педагогічної періодики здійснено у роботах таких журналістикознавців, як В.Лизанчук, В.Різун, В.Іванов, Н.Сидоренко, І.Крупський, Т.Старченко, Н.Остапенко, О.Коновець та інші.

Малодослідженим залишається питання змісту національного виховання, зокрема його аксіологічне підґрунтя.

Визначення системи цінностей сучасного національного виховання на основі матеріалів науково-педагогічних журналів сучасності є метою нашої розвідки.

Джерелознавчою базою для наукового пошуку стали такі освітянські видання, як «Педагогіка і психологія» та «Рідна школа», які є провідними у висвітленні досліджуваної проблеми. «Рідна школа» – щомісячний науково-педагогічний журнал, який видається з 1922 року. Він містить матеріали, переважна більшість яких є науковими статтями, про сучасний розвиток української школи. «Педагогіка і психологія» – науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України, який видається з вересня 1993 року. Це періодичне видання відрізняється високим рівнем науковості розміщених у ньому педагогічних матеріалів.

Аналіз 18 журнальних публікацій дозволив встановити, що цінності або історичні утворення становлять основу життєдіяльності людини. У сучасному розумінні цінності – це ідеї, норми, процеси, відносини матеріального і духовного порядку, які мають задовольняти певні потреби людей. «Існування та функціонування цінностей пов'язані з особливою здатністю людської свідомості – відображати та фіксувати значення тих чи тих духовних або матеріальних, реальних або уявних об'єктів для задоволення потреб людини, реалізації її інтересів» [1, 35]. Іншими словами, цінностями є моральні основи для поведінки. Кожній особі притаманна своя специфічна ієрархія цих цінностей, які виступають зв'язуючою ланкою індивідуального і суспільного життя. Особистісні цінності відображаються у свідомості у формі ціннісних орієнтацій – найважливіших елементів внутрішньої структури особи, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань і відмежовують значимі від неістотних, не значимих. Таким чином, система цінностей визначає сутність як людини, так і певної спільноти, направленість їхніх дій і вчинків.

Дослідники сучасної аксіології вказують на ціннісно-орієнтаційну кризу в українському суспільстві. Л.Чупрій пише: «Складна економічна та політична ситуація ускладнює соціальні проблеми. Небезпечною є культурна криза, яка спричинює духовну деградацію суспільства, розмивання ціннісних орієнтирів і моральний занепад» [2, 23]. Продовжуючи думку попередника, Т. Бутківська підкреслює факт спрощення системи духовно-ціннісних орієнтацій суспільства в цілому. Вона зазначає: «Найбільш значущими орієнтирами сьогодні є екзистенціальні та вітальні потреби, що являють собою задоволення елементарних потреб існування і виживання. Соціальні та духовні орієнтації недостатньо актуалізовані і займають невисокі місця у структурі цінностей» [3, 36]. Тому в цих умовах дуже важливою є активізація зусиль з підвищення духовного рівня українського народу, формування у нього стійкої системи глибоких морально-духовних

цінностей, оскільки саме вони складають основу мотиваційної сфери як особистості, так і суспільства загалом.

Вчені поділяють цінності на національні та загальнолюдські. Останні І. Підласий визначає як ті, що «не пов'язують ні з конкретним суспільством, ні з культурою, ні навіть з конкретним історичним періодом» [4, 5]. Під пріоритетними загальнолюдськими цінностями розуміють самоцінність людини і людського життя, любов, сім'ю, дітей, щастя, волю, рівність, справедливість, мир. На думку Ж.Омельченко, «такі якості особистості, як совісність, честь, жалісливість, співчуття, милосердя, гуманність, миролюбність, взаємодопомога, почуття власної гідності також вважаються загальнолюдськими цінностями» [5, 189]. Вони не виникають спонтанно, а передаються через традиції, звичаї, побут, мораль, спосіб життя, а також через моральний та творчий досвід людей.

Можна припустити, що національними є ті цінності, які притаманні певній нації, відображають рівень її культурного та духовного розвитку.

Власну систему цінностей запропонував О.Вишневський. Схематично ієрархію цінностей показано так: людина – родина – громада – нація (державна) – вселюдство. Кожна з цих ланок виробляє для себе певну групу цінностей:

1. Абсолютні вічні – мають універсальне значення та необмежену сферу застосування і носять загальнолюдський характер (Доброта, Правда, Любов, Чесність, Гідність, Краса, Мудрість, Справедливість и т.п.)

2. Національні – є значущими для одного народу і не завжди поділяються іншими народами. Наприклад, почуття націоналізму зрозуміле і близьке лише поневоленим народам і чуже тим, які ніколи не втрачали своєї незалежності. До цієї групи цінностей відносяться такі поняття, як патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять тощо.

3. Громадянські – ґрунтуються на визначенні рівності людей і знаходять своє застосування в демократичних суспільствах та в житті громад, які визначають принципи демократії. Це поняття прав і свобод людини, ідеї соціальної гармонії, повага до закону тощо. Їх антиподами є проповіді расизму, класової ненависті тощо.

4. Сімейні – моральні основи життя сім'ї: стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей та про інших членів сім'ї, пам'ять про предків тощо.

5. Цінності особистого життя – мають значення щонайперше для самої людини, визначають риси її характеру, поведінку, напрям зусиль, її господарський успіх, стиль тривалого життя і т.д. [6, 12].

Всі рівні системи взаємопов'язані, гармонія між ними приведе до розуміння в суспільстві. Є, принаймні, 2 підходи до аналізу ієрархії цінностей. З одного боку, ця система стосується життя окремої взятої

людини – духовного, громадського, родинного – і вказує на різні сфери її самореалізації. Піднімаючись з одного рівня на інший, людина визначає свої моральні обов'язки щодо себе, власної сім'ї, громади, до якої належить, щодо своєї нації, нарешті, щодо всякої іншої людини. З другого боку, вся ієрархія відображає взаємодію загального і конкретного. Відповідно, національне – включає віру в абсолютні ідеали, громадянське – втілює в собі національне і загальнолюдське, сімейні цінності – синтезують також громадське, національне та загальнолюдське. Рівень особистих цінностей відображає фактично цінності всіх рівнів і на них орієнтується.

Нині для українського суспільства є актуальними демократичні цінності. Розвиток демократичної правової держави можливий лише за стабільного громадянського суспільства. Вищою цінністю в ієрархії демократичних цінностей є особистість, її свобода і права. Орієнтація ж особистості на державу як на цінність, тобто на об'єкт, що має значення для задоволення її різноманітних потреб є, з погляду аксіології, громадянськістю. «З позиції соціальної психології громадянськість можна визначити як різновид базової соціальної установки, суть якої полягає у готовності особистості свідомо приймати і відповідально, добровільно (а не з примусу) виконувати закони й вимоги своєї держави» [7, 155]. Громадянськість – інтегральна ціннісна орієнтація. Дуже важливо, щоб кожна особистість ідентифікувала себе з Українською державою в цілому. Така орієнтація сприяє тому, що інші вартісні уявлення ніби об'єднуються навколо неї і створюють єдину систему.

Однак О. Вишневецький виступає за гармонізацію в ієрархії цінностей. «Так акцентування лише вершини ієрархії – ідеалів добра – веде до самоізоляції людини..., орієнтація лише на національні цінності зумовлює формування національної чванливості..., надмірна увага до громадянських цінностей (до прав і свобод) сприятиме розвитку сухого, бездуховного практицизму в стосунках людей. Нарешті, неадекватне випинання сімейних чи особистих цінностей породжує сімейну кастовість, чванливість, індивідуалізм» [8, 13].

Виховання у школі повинно йти шляхом від особистого до загального, від нижчого до вищого рівня системи цінностей, при цьому слід пам'ятати, що важливими є всі рівні системи цінностей в однаковій мірі. Підтримуючи цю думку, І.Лебідь пропонує «розглядати виховний процес у загальноосвітній школі в аксіологічній площині, як творення цінностей» [9, 16]. Основним принципом має бути творення добра на благо нації та держави. За таких умов гармонійно розвинена особистість, вихована на національному, буде відкритою і для загальнолюдського, планетарного.

Основою ціннісної орієнтації особистості є ідеал. Його виникнення і формування пов'язані зі здатністю свідомості ставити перед собою певну мету. Відсутність ідеалу називають причиною багатьох вад

суспільно-політичного та культурного життя українців. В ідеалі реалізується прагнення поєднати бажане, потрібне з досконалим. Він є цінністю, бо відображає майбутнє з точки зору досконалості його основних характеристик, з якими порівнюється нинішній стан речей. В ідеалі сполучаються мрії про майбутнє народу, у ньому відображаються його інтереси та переконання.

Ідеал є центральним компонентом світогляду людини, який визначає спрямованість її духовної орієнтації, пріоритети діяльності. Тому формування ідеалу є дуже важливим для сучасної національної освіти. Будь-яке виховання, а тим більше національне, – це творення ідеалів. Г. Ващенко зазначав, що «виховний ідеал того чи того народу залежить від його державного устрою, світогляду, релігії й моралі, від рівня розвитку культури, від його національних властивостей» [10, 11].

На сьогоднішній день у педагогічній науці зроблено спроби визначення виховного ідеалу. На думку Г. Софінської, «взірцем для виховання мусить бути господар, якого народна виховна традиція наділила кращими рисами: це людина морально здорова, тісно пов'язана зі своєю землею, любить і вміє на ній працювати, піклується про розквіт природи, уміє з нею співдіяти; у неї розвинені родинні почуття, вона дбає про продовження свого роду; це людина творча; вона не зупиниться на досягнутому, відчуває гостру потребу в красі і примножує її своєю працею» [11, 93].

Більш загальне визначення подає І. Підласий: «Нашим виховним ідеалом на XXI ст. є Людина, а для неї: Любов, Доброта, Справедливість, Пізнання Бога і себе, Воля, Здоров'я, Родина» [12, 13].

Побудова національної освіти безпосередньо пов'язана із суспільним ідеалом. Виховання передбачає включення ідеалу в структуру світогляду особистості. Він має бути вищим орієнтиром усіх проміжних цілей педагогічної діяльності. Будь-яке виховання – це творення ідеалів і використання їх.

Отже, необхідною умовою духовного, культурного, економічного піднесення нашого народу є утвердження в українській національній школі такого ідеалу, який ґрунтувався б на пріоритеті особистості як основної суспільної цінності і вирішальної рушійної сили будь-яких процесів у суспільстві. Зрозуміло, що ідеал національної школи – це завжди національний ідеал в ракурсі навчально-виховних завдань.

Національний ідеал – одне із старих істотних утворень національного характеру. Характер нації утворюють два складні психічні блоки: система диспозицій (відношень, ставлень) до світу і до себе. Історична доля українського народу позначилася і на формуванні національного характеру. В.Москалець пише: «В українців утвердилось підсвідоме і свідоме сподівання, що національне, соціальне, політичне, економічне, релігійне звільнення прийде ззовні» [13, 51]. Природно, що страждання, яких завдавали вороги, породжували не лише сподівання на правду, а бажання помститися. За

неспроможності активно діяти це викликає посилену діяльність фантазії, тому українці – народ емоційний. На думку В.Москальця, «свої інтровертивні духовно-моральні пошуки український народ пов'язував з християнськими моральними цінностями – любов'ю до ближніх, богообраністю страждальців, що було співзвучним його очікуванню правди» [14, 51]. Духовне самовдосконалення не чуже українській душі. Українському характерові притаманна надмірна емоційність, яка стимулювалася стражданнями, муками. Разом з тим страждання є найсильнішим чинником, який привертає до християнства. В українському національному характері переважав індивідуалізм, що яскраво виявився у способі життя козацтва, яке розуміло спільноту як кращий засіб досягнення поставленої мети, але за кожним залишалось право вибору.

Власний погляд на український національний характер висловлює Г.Бійчук. Поряд з таким позитивними рисами, як працелюбність, щирість, ліризм, щедрість, гостинність, правдивість, релігійність, любов до рідної землі, автор визнає і «одну з найнегативніших його вад – слабку волю» [15, 126]. Досвід показує, що без вольових зусиль прагнення, мрії так і залишаються нездійсненими. Тому дослідники українського національного характеру зазначають, що для побудови Української держави потрібне перевиховання української нації як спільноті. Робота закладів освіти має бути побудована таким чином, щоб посилювати позитивні риси українського національного характеру і послаблювати негативні. У багатоманітній діяльності, спрямованій на духовне піднесення нашого народу, необхідно спиратись на це підґрунтя.

Характеристика змісту журнальних публікацій дозволяє зробити такі висновки:

- українська педагогічна думка має власну систему цінностей, яка являє собою певну ієрархію (від особистого до загальнолюдського, планетарного);
- основою ціннісної орієнтації є ідеал, який вважається найбільш бажаним, потрібним та досконалим;
- окреслення ідеалу неможливе без врахування національного характеру як сукупності психологічно-ментальних та поведінкових ознак, особливостей, притаманних певній етнонаціональній спільноті;
- виховання у вітчизняній системі освіти передбачає творення суспільного ідеалу з обов'язковим урахуванням позитивних та негативних рис українського національного характеру.

Таким чином, проаналізовані публікації розкривають педагогічні категорії «система цінностей», «виховний ідеал» та «національний характер», що разом з такими поняттями, як «громадянськість», «патріотизм», «національна свідомість», становлять змістову суть інформаційної моделі національного виховання. Розгляд кожної складової допомагає розкриттю всієї системи національного виховання

у взаємозалежних відносинах її елементів. Актуалізуючи освітянські проблеми, ЗМІ формують суспільну думку навколо них, що є важливим для життєдіяльності якісно нового українського суспільства.

SUMMARY

The article is devoted to conceptions «the system of values», «the upbringing ideal» and «the national character» as the components of the information model of national upbringing.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бутківська Т. Цінності в контексті соціокультурності освіти // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 3. – С. 33-39.
2. Чупрій Л. Моральні цінності як основа відродження української нації // Рідна школа. – 2003. – № 10. – С. 23-25.
3. Бутківська Т. Цінності в контексті соціокультурності освіти // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 3. – С. 33-39.
4. Підласий І. Ідеали українського виховання // Рідна школа. – 2000. – № 2. – С. 3-7.
5. Омельченко Ж. Формування загальнолюдських цінностей як мети виховання в працях видатних мислителів // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 188-193.
6. Вишневецький О. На тернистому шляху до себе // Рідна школа. – 1995. – № 5. – С. 12-17.
7. Крицька Л. Громадянські ціннісні орієнтації учнівської молоді // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 155-160.
8. Вишневецький О. На тернистому шляху до себе // Рідна школа. – 1995. – № 5. – С. 12-17.
9. Лебідь І. Національні цінності у виховному процесі загальноосвітньої школи // Рідна школа. – 2001. – № 11. – С. 15-16.
10. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Ред. Газ. «Полтавський вісник», 1994. – 191с.
11. Софінська І. До проблеми виховання ідеалу в педагогічній науці // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 88-94.
12. Підласий І. Ідеали українського виховання (продовження) // Рідна школа. – 2000. – № 10 – С. 6-13.
13. Москалець В. Психологічне обґрунтування національної школи (продовження) // Рідна школа. – 1995. – № 1. – С. 51-53.
14. Там само. – С. 51.
15. Бійчук Г. Воля в структурі національного характеру (до проблеми вивчення і формування) // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 4. – С. 125-130.

АКСІОЛОГІЧНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
У ПУБЛІКАЦІЯХ СУЧАСНИХ
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЖУРНАЛІВ

Статтю присвячено поняттям «система цінностей», «виховний ідеал» та «національний характер» як складовим інформаційної моделі національного виховання.

The article is devoted to conceptions «the system of values», «the upbringing ideal» and «the national character» as the components of the information model of national upbringing.

Статья посвящена понятиям «система ценностей», «идеал воспитания» и «национальный характер» как составляющим информационной модели национального воспитания.

Ключові слова: система цінностей, виховний ідеал, національний характер.

Ключевые слова: система ценностей, идеал воспитания, национальный характер.

The key words: the system of values, the upbringing ideal and the national character.